

A kőfülkét 1914. évi október 27-én látogattam meg először. Magas és elrejtett fekvésénél fogva ezt az üreget kevesen ismerik. Neve mind-
 eddig nem volt, miért is tekintettel arra, hogy a Szentistván-lápa olda-
 lában fekszik, *Szentistván kőfülkéje* név alatt vezetem be az irodalomba.

Ugyanezen év október 28-tól 29-ig a kőfülkéből a lehullott kő-
 tuskókat és a laza törmelék jó részét kitakarítottam, üregét felmértem
 s a hátsó részben egy 3 m hosszú és 2 m széles próbagödröt a fülke
 aljáig kiásattam; feneket 2 m mélységben értünk. Az ásatás mindvégig
 sárga mészkőtörmelékes agyagban haladt, mely sajnos teljesen meddőnek
 bizonyult. Ez okból, valamint azért is, mert a fülke talpát vastag tör-
 melékréteg borítja, a rendszeres ásatást ebben az üregben nem tartom
 érdemesnek. A fülke kutatását ezzel befejezettnek is tekintem.

A Devence-barlangi praehistoricus telep Biharvármegyében.

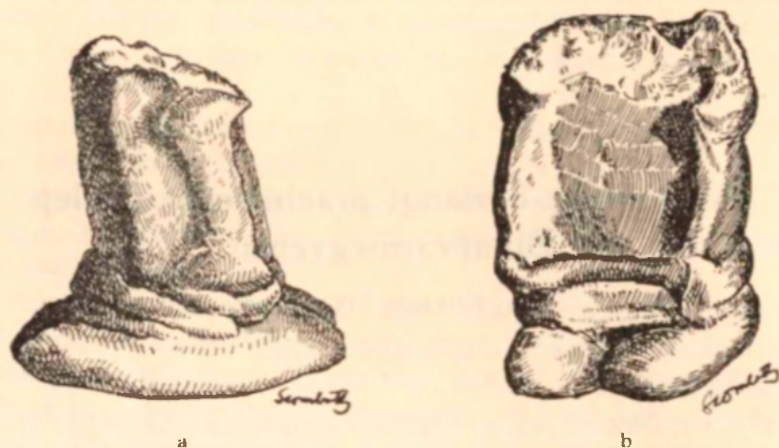
Irta: KORMOS TIVADAR dr.

6 szövegközi ábrával.

A m. kir. földtani intézet 1913. évi jelentésében (532—534 l.) röviden
 megemlékeztem arról a próbaásatásról, melyet 1913. augusztus havában
 a biharvármegyei Devence-barlangban végeztem. A következő évben foly-
 tatni akartam az itt megkezdett munkálatokat, azonban a háború kitérése
 ebben megakadályozott. Az 1915. évben azután kutatásaim elejtett fonalát
 ismét felvehettem s minthogy a kőrösbarlangi Igric-barlang nagyszabású
 ásatási munkálatai július, augusztus és szeptember hónapokban amugyis
 ehhez a vidékhez kötöttek, időközben néhány pihenőnapot ismét a Devence-
 barlang tanulmányozására fordítottam.

A Devence-barlang a magyar kir. államvasutak Nagyvárad—Kolozs-
 vári vonalszakasza mentén, a Rév és Vársonkolyos községek közt húzódó
 szurdokvölgyben, a Sebes-Kőrös balpartján van. A barlang a révi mész-
 ipartelep és Zichybarlang között, a Dealu Ceretului sziklaorrában, 358 m
 absolut magasságban nyílik. A Kőrös vize ma e hegyorr alatt mintegy
 275 m magasságban folyik, miért is a barlang relativ magassága kb. 83
 m. Eléggé tekintélyes magasság ez, mely arra vall, hogy a barlang régi
 keletű. Ahhoz ugyanis, hogy az erosio bázisa ennyire süllyedjen, minden-
 esetre hosszú idő kellett.

A Devence-barlang mai formájában bizonyára már a jégkorszak elején megvolt, mert a 8 m-rel alatta levő Kecse-barlangból barlangi medve és hiéna, tehát jégkorszaki ragadozók csontjai kerültek napvilágra. Annál sajtáságosabb, hogy a Devencében pleisztocén üledéket egyáltalában nem találtam. Valószínű, hogy ez a körülmény a barlangon hajdan keresztül folyt torrens karsztpatakkal áll összefüggésben, melynek ékes nyoma az előcsarnokból befelé nyíló, hirtelen emelkedő és kürtőben végződő szűk folyosó. Amint azt a Zichybarlangból előtörő buvópatakon ma is tapasztalhatjuk, az ilyen természetű vizek sodra sokkal vehemensebb, semhogy azok finom iszapot, vagy általában agyagos üledékeket tartósan felhalmozhatnának. Ami kevés finom üledék aszályos időben,

1. ábra. Óskori idol a Devence-barlangból. (Kisebbitve.) a = oldalról. b = elülről.

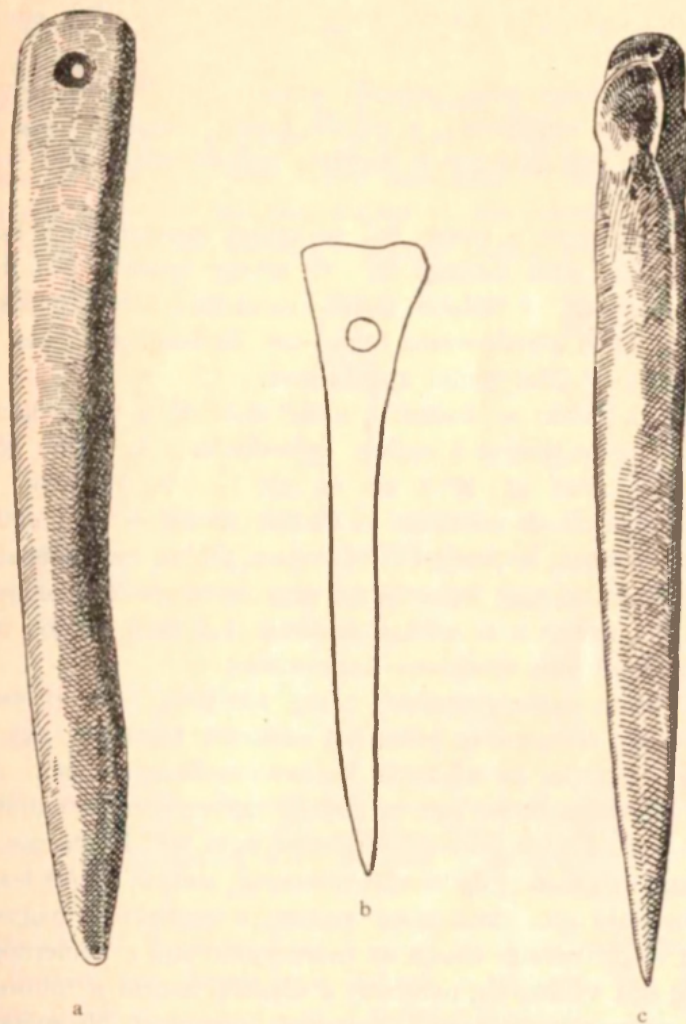
Dr. SZOMBATHY KÁLMÁN. eredeti rajzai nyomán.

csekély vizállás mellett lerakodik, azt az első nagyviz ismét elviszi. A víz ilyenkor megzavarosodik s az ár már régen elment, amikor a patak — a suspendált finom szilárd részecskéktől — még mindig zavaros.

Egyrészt nagyon valószínű tehát, hogy ha volt is időközönként a pleistocénben finomabb üledék a Devence-barlangban, azt a barlangból előtörő karsztpatak vize ismét elmosta; másrészt pedig joggal föltehető, hogy a jégkorszakban — ugyanakkor, mikor a lejjebb fekvő, száraz Kecse-barlangban, melyen patak sohasem folyt keresztül, már barlangi ragadozók tanyáztak — a Devence-barlang még patakmeder volt és csak jóval később, az erosio-bázis alábbszállása után vált szárazzá.

A Zichybarlangból fakadó karsztpatak előtörési pontja s a mai Kőrös-meder között hozzávetőleges becslésem szerint mintegy 20 m magasságkülönbség van. Nyilvánvaló ebből, hogy ez a differencia a jelen

esetben még nem volt elegendő ahhoz, hogy a barlangi patak belső sziklamedre beszakadjon s niveau-ja alábbszálljon. Következésképen — per analogiam — egészen jól elképzelhető az is, hogy a pleistocaenben a Devence-barlang feneke még víz alatt volt, amikor a 8 m-rel lejjebb

2. ábra. Agancsból készített lőrfejtökés (a) és csontárak (b, c) a Devence-barlangból.
(Term. nagys.)

Dr. SZOMBATHY KÁLMÁN eredeti rajzai nyomán.

fekvő Kecse-barlang — mely a repedéseken leszivárgó karsztvíz oldó hatása folytán jött létre — többé-kevésbé szárazon állt s barlangi ragadozók tanyájául szolgálhatott.

Bizonyosra vehetjük a fentiek alapján, hogy a Devence-barlang csak

a pleistocaen kor legvégén vagy a holocaen elején vált szárazzá, amikor is a praehistoricus ember csakhamar tanyát ütött benne.

A barlang északkelet felé néző nyílása 7 m széles és kb. ugyanolyan magas. A nyíláson át 18 m széles és 24 m hosszú, igen magas, ellipszis-alakú csarnokba jutunk, mely jobboldalt az előbb említett, szűk folyosóba vezet.

Az előcsarnokot, mely állandó emberi tartózkodás szempontjából egyedül jöhet itt számításba, a tetőről utólag lehullott nagy sziklák és kisebb-nagyobb mészkődarabok borítják, melyek eltávolítása sok vesződéssel jár.

Első ásatásomat a terem bal sarkában, közvetlenül a barlang fala mellett végeztem, ahol mintegy 35—40 m²-nyi területen 2 m mélységben értem sziklafeneket. A felásott anyag mindvégig sötétbarnás-szinű, laza kötésű, rétegtelen alluviumnak, humuszos barlangi agyagnak bizonyult, melyben számos tűzhelynyom mutatkozott.

Az 1915. évben az ásatást a hátsó részben, a terem közepe táján folytattam s az új leásást a régivel egyesítettem. Az újabb gödör mintegy félakkora, mint az 1913. évi és kb. 1—1.20 m mély. Alul nem értünk még feneket, de minthogy az ásatást ezuttal — mint említettem — csak pihenőnapokon, kedvtelésből folytattam, többre nem mehettem. Épen ezért a munkálatok még legkevésbé sem tekintethetők befejezetteknek. A barlang felmérését s az eddigi ásatások helyének pontos orientálását ugyanezen okból más alkalomra halasztottam.

Mint hazai barlangjainkban eddig általában, úgy itt sem volt az alluvium külön, rétegtanilag jellemzett szintekre tagolható, úgy hogy bár kétségtelen, miszerint az előkerült kulturamaradványok nem mind egyidősek és különbségek az ipar technikája tekintetében is mutatkoznak, a különböző korú leletek pontos szétartása nem volt lehetséges.

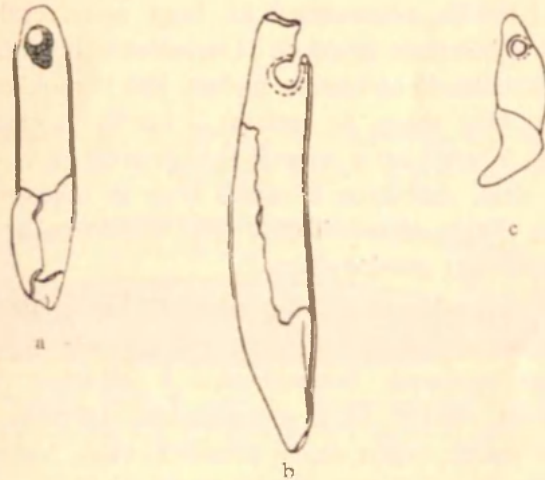
A nagy számban gyűjtött edénycserepek, melyek között festett, mészbetétes, rovátkos stb. diszítésűek vannak s melyeknek nagysága a kis bögrétől a nagy urnáig, alakja az orsópörgettyűtől s a merítőpohártól a talpas tálig stb. változik, nemcsak a diszítés, hanem a fülformák tekintetében is nagy változatosságot mutatnak s amellelt bizonyítanak, hogy itt a neolithicum végétől a régi vaskorig majdnem minden kultura-fok képviselve van.

A keramikai tárgyak behatóbb tanulmányozására BELLA LAJOS igazgató úr, a Barlangkutató Szakosztály érdemes alelnöke volt szives vállalkozni, miért is e tekintetben a közlés jogát is az ő részére tartom fenn. A munka — különösen a fekete, vörös és sárga festékek korai alkalmazásának ritkaságára való tekintettel — sokatigérő s épen ezért nem szándékom előzetes közléssel a közelebbi vizsgálat elébe vágni.

Mindössze egy keramikai tárgy az, melyről — annak érdekességére és fontosságára való tekintettel — meg kell emlékezniem.

Az 1. ábrán, SZOMBATHY KÁLMÁN dr. barátom művészi tollrajzaiban bemutatott kis bálvány ez, mely az 1915. évi ásatás folyamán, a leásás legmélyebb részéből került elő s mint általában a gyűjtött anyag *zöme, neolith-korinak mondható.*

A szóbanlevő, agyagból gyúrt és vörösre égetett idol kétségkívül *emberi alakot* ábrázol térden-ülő helyzetben. Feje, sajnos, hiányzik. Magassága a fej nélkül 52 mm. A váll szélessége 41 mm, míg a talapzat (lábak) 35 mm széles és felülről-hátrafelé 51 mm hosszú. Jól láthatók a térd fölött elől összefont karok s valaminő övféle, mely a derekat két-

3. ábra. Átfúrt fogak a Devence-barlangból. a = szarvasmarha metszőfoga. b = disznó metszőfoga. c = vidra szemfoga. (Term. nagys.)

Dr. SZOMBATHY KÁLMÁN eredeti rajzai nyomán.

sorosan körülfogja. Érdekes, hogy a letört nyak közepetáján 3·3 mm széles és 15 mm mély kerek lyuk látható, a mi arra vall, hogy a fej külön darabból állt és csappal volt a törzsre erősítve.

Ez az érdekes kis bálvány, mely Magyarországon eddig ilyen korú kultúrában nagy ritkaságszámba megy, nyilván fogadalmi, vagy egyéb — vallási kultuszt jelképező tárgy — lehetett.

Agyagból készült állati figurák neolith- és bronzkori telepeinken nem épen ritkák (Lengyel, Pilin), emberi alakot azonban a kispasztika ekkor még csak kivételesen formált (Erdély) s így az említett figura rendkívül figyelemreméltó.

Az agyagipar egyéb termékeivel, mint mondtam, ezuttal nem foglalkozom.

Rendkívül szépek az eléggé nagy számban előkerült kisebb-nagyobb kőfejszék, melyeket a praehistoricus ember többnyire fába vagy agancsba foglalt. A felhasznált kőanyag ugyszólván kizárólag zöld vagy zöldes-szürke amphibolit, mely a gyalui havasokból vagy a Rézhegységből származónak tekinthető. Átfurt kőkalapácsot (baltát) egyet sem találtam, de hogy ilyenek is voltak használatban, azt az átfurás alkalmával kiesett furadék-magok bizonyítják, melyekből kettő került elő. Találtam azonkívül egy olyan kis kőbaltát is, melyen az átfurás kezdeti stádiuma tisztán látható. Ennek a közismert, igen érdekes technikának — melynek a kifurandó mag s a leendő lyuk fala közötti köralakú szelvény fokozatos mélyítése volt az alapja — a lényege egészen világos. Annál kérdésesebb azonban a kivitel módja, nevezetesen az, hogy *mivel* eszközölte a praehistoricus ember a kőbalták átfurását? Legvalószínűbb még, hogy a kör-szelvény mélyítése állandó nedvesítés mellett, éles homokkal való csiszolás útján ment végbe. Még ebben az esetben is kérdés azonban, hogy miféle tárgy segítségével lehetett ezt a csiszoló-furó munkát úgy irányítani, hogy mindvégig sima falú, szabályos köralakú lyuk és teljesen sima felületű, hengeralakú mag jöjjön létre? Talán még leginkább hengeres, üreges csontra (madárcsontra?) gondolhatunk.

A Devence-barlangi csiszolt kőszerszámok között két forma uralkodik. Egyik a lapos, széles fejsze vagy balta, mely kellő foglalásban, fegyvernek és az agancsok felaprózására is alkalmas lehetett. Ez a gyakoribb. A másik, ritkább idom a hosszukás, többé-kevésbé minden oldalán egyforma széles, végén élesre köszörült véső. A gyűjtött kőfejszék és vésők nagysága 52—157 mm között variál.

Találtam azonkívül hengerded-idomú csiszolt zúzókövet s gránitból való csiszoló-lapot is.

Pattintott kőszerszámok aránylag ritkák. Előkerült néhány, magkőről lefeszített chalcedon- és obsidian-penge, melyek egyikén-másikán használati csorbák láthatók, valamint kisebb obsidian szilánkok, mint készítési hulladék.

Eléggé gyakoriak a feltört Kőrös-kavicsokból készített quarzcsihók, melyek közül a sikerültebbek egyik szélét lehetőleg szintén élesre kalapálták.

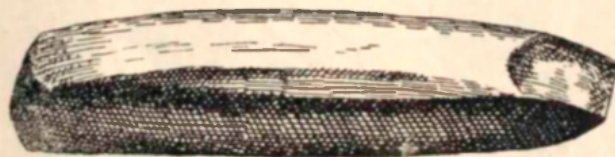
Bronz (vagy réz?)-tárgy mindössze kettő akadt; egy kisebbfajta pereg s egy tűnek a gombos feje.

Sokkal gyakoribbak a csonteszközök. S ezzel eljutottunk ahhoz a kérdéshez is, hogy miféle állatok szerepeltek itt a praehistoricus ember háztartásában s hogy miként tudta azok csontjait a maga hasznára értékesíteni?

Az 1913. és 1915. évi ásatások folyamán az alábbi fajok csontmaradványait sikerült a Devence-barlangban összegyűjtemen:

<i>Homo sapiens</i> L.	<i>Bos primigenius</i> BOJ.
<i>Ursus arctos</i> L.	<i>Ovis aries</i> L.
<i>Zibellina martes</i> L.	<i>Sus scrofa</i> L. (<i>fera</i>)
<i>Lalax lutra</i> L.	<i>Sus scrofa</i> L. (<i>domestica</i>)
<i>Canis familiaris</i> L.	<i>Anser (fabalis</i> LATH.) ¹⁾
<i>Alopex vulpes</i> L.	<i>Anser albifrons intermedius</i> NAUM.
<i>Myoxus glis</i> L.	<i>Gallus</i> (sp?)
<i>Lepus europaeus</i> PALL.	<i>Garrulus glandarius</i> L.
<i>Castor fiber</i> L.	<i>Turdus musicus</i> L.
<i>Cervus elaphus</i> L.	<i>Turdus</i> (sp?)
<i>Caprea capreolus</i> L.	<i>Coccothraustes vulgaris</i> PALL.
<i>Bos taurus</i> L.	<i>Unio pictorum</i> L.

Legközönségesebbek: a szarvas, szarvasmarha, juh és disznócsontok, de eléggé gyakori a hód is, melynek három koponyatöredéke, négy áll-

4. ábra. Agancsból készített véső a Devence-barlangból. (Kisebbitve.)
Dr. SZOMBATHY KÁLMÁN eredeti rajzai nyomán.

kapcsa, hat laza foga és vagy tíz végtagsontja került elő. Ebből tehát nemcsak azt állapíthatjuk meg, hogy ez a nevezetes rágcsáló a praehistoricus korban Bihar megye területén is előfordult, hanem azt is, hogy a Sebeskörös vízterületének gyakori jelensége lehetett.

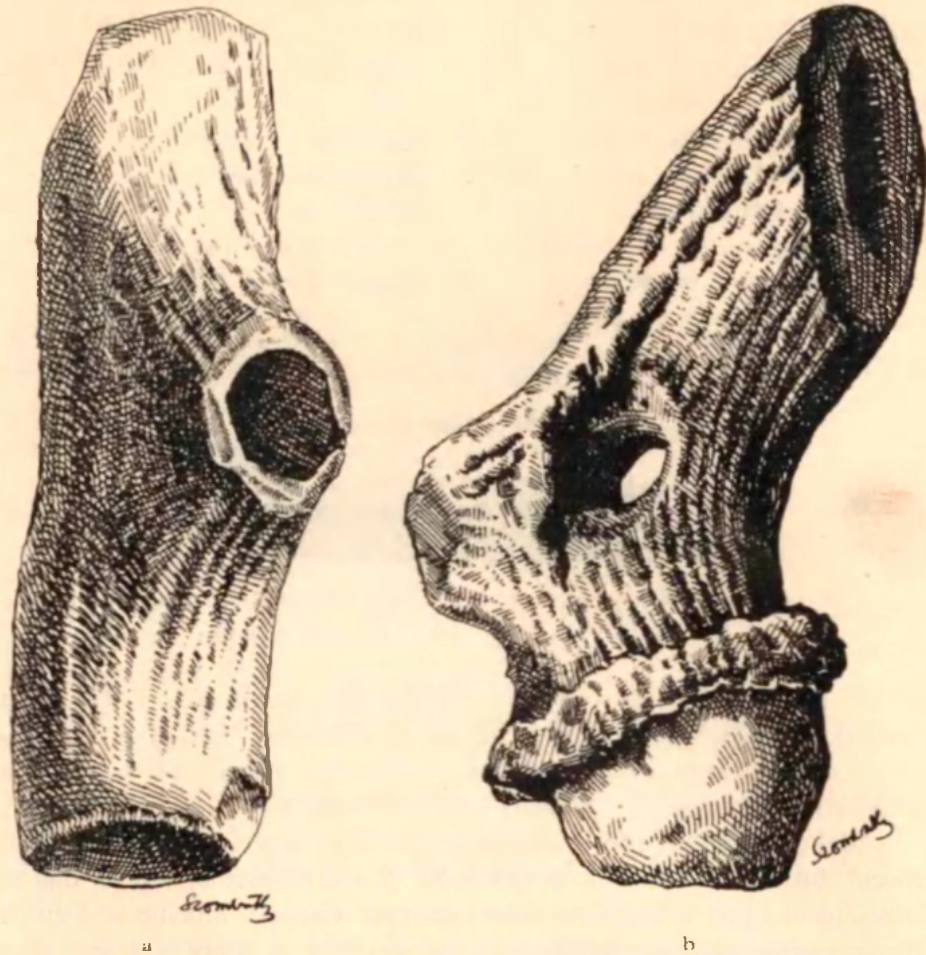
Még gyakoribb volt a szarvas, melynek agancstöredékei között erősebb bikáktól származók is akadnak. A szarvasmarha, juh és disznó domesztikált fajtái a faunában vezető szerepet visznek. Ritkább az őstulok (*Bos primigenius*), a vaddisznó és az őz, míg a többi állatfajt s az embert mindössze néhány maradvány képviseli.

Érdekes a barna medve jelenléte, sőt minthogy a lejjebb fekvő Pincebarlang alluviumából *hiúz*-csontok is előkerültek (id. jelent. 532. l.), a révi szoros környékének praehistoricus faunájába ezt a ragadozót is felvehetjük.

¹⁾ A madaresontok meghatározását LAMBRECHT KÁLMÁN dr.-nak köszönöm. A Földt. Int. 1913. évi jelentésében (534. l.) a túzok (*Otis tarda*) felemlítése téves meghatározáson alapszik s mint ilyen a faunából törlendő.

Lónak nyoma sincs! Ugy látszik, a praehistoricus ember itt főként marha-, juh- és disznótenyésztéssel meg vadászattal foglalkozott.

A madarak közül zoogeographiai szempontból érdekes az izlandi lilik (*Anser albifrons intermedius*), mely északi hazájából télvíz idején ma is el-ellátogat hozzánk.

5. ábra. Agancskapa (a) és agancs-ék a Devence-barlangból. (Kisebbitve.)
Dr. SZOMBATHY KÁLMÁN eredeti rajzai nyomán.

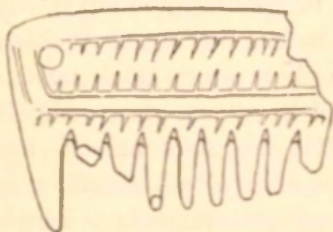
Sajátságos, hogy halmaradványok a Devence-barlangban nem fordultak elő, holott bizonyosra vehető, hogy a Sebeskörös az őskorban halban gazdag volt. Nem mernék ugyan ebből arra következtetni, hogy a praehistoricus ember itt egyáltalában nem gyakorolta a halászatot, de mindenesetre föltűnő, hogy eszközei között semmiféle olyan tárgy nem

került elő, mely e mellett szólna. S ha föltesszük azt, hogy ebben az időben még pusztá kézzel fogták a halat, akkor is sajtóságos a halmaradványok teljes hiánya ezen a telepen.

A csonteszközök sorában leggyakoribbak a bőrlukasztásra használt hegyes csontárok (2. ábra, *b*, *c*), melyek leginkább a juh, szarvasmarha stb. lábközépcsontjaiból (metacarpus, metatarsus), valamint ragadozók (kutya) ulnájából és radiusából készültek. A hegyesre csiszolt nagyobb csontok kellő befoglalásban talán a dárda szerepét töltötték be. Az árok között van néhány átlukasztott is (2. ábra, *b*), melyeket az ember nyilván felfűzve hordott magánál. Két végén kihegyezett csontdarab mindössze egy van a gyűjtésben.

Ritkábbak a kettős-szántú, vésőalakú csontszerszámok, melyek leginkább nagyobb patás állatok (szarvas, szarvasmarha) lábközépcsontjaiból készültek. Előkerült néhány simító-csont is. Ezek részben marhacsontból vagy szarvasagancsból, részben pedig vaddisznó-agyarból készültek és

6. ábra. Diszített fésű agancsból. (Term. nagys.)
Dr. SZOMBATHY KÁLMÁN eredeti rajza.

talán az előbbiekkal együtt a bőrfejtésnél s a bőrök kidolgozásánál lehettek használatban. Van a gyűjteményben egy ismeretlen célból átlukasztott szarvasmarha-ujjperc is.

Ékszerű használt, átlukasztott fogak közül három került elő. Ezek egyike a szarvasmarha, másika a disznó metszőfoga, míg a harmadik egy alsó vidra-szemfog (3. ábra).

Széleskörű és sokféle megmunkálásra talált emberünknel — mint erre legalkalmasabb anyag — a szarvasagancs. Az eléggé szép számban előkerült agancstörödékek között alig akad olyan, melyen valaminő megmunkálás nyoma ne látszanék.

Az agancs-szerszám készítésének első stadiuma az agancs felaprózása volt, mely többnyire körben, hegyes szög alatt alkalmazott kőfejsze-csapásokkal történt. A lemetszett ágat vagy egyszerű kihegyezéssel tették használhatóvá, vagy pedig a végét egy-vagy két-szántúan vésőformára csiszolták. Az agancs gyöngyös felületének lesimításával ritkán bajlódtak. Mindössze két olyan, agancsból készített darabom van, melyeket az ő-

kori ember teljesen lecsiszolt. Egyik egy 120 mm hosszú, tompavégű átfurt fejtő kés (2. ábra, *a*), a másik pedig egy 93 mm hosszú, 21·5 mm széles és 11 mm vastag, remekbe készült szabályos véső (4. ábra), mely ebben az iparban mindenesetre igen ritka lehet; én legalább ehhez hasonlót nem láttam.

Igen érdekesek az átfurással használhatóvá tett agancsdarabok. Egyik leütött ágon, melynek átfurását épen csak, hogy megkezdték, jól látható az agancsfurás technikája. Ebben az esetben a furás nem úgy ment végbe, mint a kőbaltákon, hanem a luk helyének egész anyaga egyidejűleg eltávolított. A művelet egy-, vagy kétoldról indult ki; utóbbi eset a gyakoribb. Akad olyan agancsdarab is, melyen vésővel ütött négyszögletes luk van.

Gyakori az agancsdarab (szár vagy ág) egyik végének rézsutos lecsiszolása. A lecsiszolt rész síkjával párvonalasan vagy keresztbe alkalmazott átlukasztás és fanyél beillesztése mellett ilyen módon nyeles agancskapákat nyertek, melyek lágyabb anyagban, így kivált földmunkánál jó szolgálatot tehettek s félig-meddig a csákányszerepét tölthették be.

Nagyobb, erősebb ilyen szerszámok nem a leütött agancságakból, hanem az agancs-szárból készültek, még pedig három különböző módon. Egyik esetben valamelyik elágazás helyén, annak tengelye irányában történt az átlukasztás (5. ábra, *a*) s idekerült a nyél. Az agancsszár egyik végét ezután a nyél tengelyére merőleges irányban rézsutosan kiélezték. Ez a mód a szerszámok (kalapács, csákány, fejsze, kapa stb.) ma is használatos befoglalása elvén alapszik.

Másik forma az, amelyiken nem az agancsot élezték ki, hanem a szár egyik végét kifurták s ebbe kőfejszét illesztettek. Ilyen darabom egy van. A kőfejsze már nem volt benne, csak a helye látszik.

A harmadik formát (5. ábra, *b*) a rózsa fölött, a lenyesett szembog tengelyére merőlegesen furták át, az agancsszár kiélezése pedig a nyéllal párvonalas irányban történt. Ez az eszköz tehát aligha tölthette be a kapa szerepét s inkább hihető, hogy ék gyanánt szolgált.

Ami végül az agancs-anyagnak finomabb kidolgozású tárgyakra való felhasználását illeti, erre is van példa két kis díszfésű alakjában. Az egyik, melynek vázlatos képét a 6. ábra tünteti fel, lefelé elkeskenyedő, két helyen átfurt, szépen díszített kilencfogú fésű volt, melynek fogai az alsó, sima oldalon kereszt-rovátkákat viselnek. Ennek a célja bizonyára az volt, hogy a fésű jobban megálljon a hajban. A másik fésűcske két irányban fogas és szintén két lukat visel. Fogainak száma mind a két oldalon 8—8, a fogak köze töben ékalakúra vésett. Ennek is csak egyik oldala sima, a másik érdes. A fogak közül csak három ép, a többi letörött.

A fentiekben röviden ismertetett őskori leletek tanúságai, valamint a változatos agyagipar zömének jellegei, nemkülönben a gazdag kő- és csontipar amellel szólnak, hogy a Devence-barlangban gyűjtött praehistoricus tárgyak legnagyobb része a *csiszolt kőkor végéről s a bronzkorból* származik.

A kerámiai tárgyak tűzetesebb vizsgálatától egyébként nemcsak az itteni agyagipar sajátosságaira, hanem a korra nézve is további felvilágosításokat várok.

A piliscsabai Klotild-barlang.

2 szövegközti ábrával.

Irta: BEKEY IMRE GÁBOR.

A Pilishegyvidék egyik turista főútvonala közelében, de a kirándulók által mégis sohasem látogatott helyen van egy tágas barlang, amely az érdeklődésre több szempontból számot tarthat. A barlang a Piliscsaba közelében levő Klotild nyaralótelep vasúti megállóhelye és a Pilisszántó közötti erdei szekérút mentén az út fele részében fekszik.

Amint a Homokhegy nyugati lejtőjének kapaszkodóján át ismét a völgybe ereszkedünk, szemünkbe ötlük egy letarolt, irányunkat balra elterítő és a térképen 352 m magassággal jelzett domb, amelynek gyér bokrokkal benőtt lejtőjén itt-ott fehér mészkősziklák meredeznek elő. A szekérút és a domb közé mihamar egy fokozatosan mélyedő árok húzódik, amelynek a domb felé eső, magas fűvel benőtt partja mentén egy rég felhagyott kocsíút nyomait találjuk. Ezt követve csakhamar jobboldalt keleti irányban a Kőárok mély völgyébe érünk, ahol utunk és a Pilisszántó felé eső magas partról alá húzódó szekérút találkozási pontjától a letarolt sziklás domb déli lejtőjén a völgytől 50 m magasságban bokrok között elrejtve egy vízszintes irányú keskeny nyílást találunk, amelyet csak nemrég tágitott ki egy élelmes vállalkozó, hogy az itt nagymennyiségben található volt denevérguánót könnyebben kihordathassa.

A barlang a gróf KARÁTSONYI birtok területén fekszik. Lent a völgyben néhány száz lépés közelében az uradalom mészégető kemencéi füstölögnek. Fekvését a környék lakossága csak a guánó kibányászása óta az ott dolgozott munkások révén ösmeri és a széltében elterjedt *Ördöglyuk* névvel ruházta föl.

A Pilishegységben aránylag kis területen három olyan barlang ösmeretes, amelyet a nép Ördöglyuknak nevezett el. Legnagyobb közöttük

Die prähistorische Niederlassung in der Devencehöhle (Komitat Bihar.)

Von Dr. THEODOR KORMOS.

(Mit 6 Abbildungen im ungarischen Text.)¹⁾

Im Jahresbericht der kgl. ungar. geologischen Reichsanstalt für 1913 (S. 595—597) widmete ich unter anderem auch jener Probegrabung einige Worte, die ich in der Devencehöhle, im Komitate Bihar ausführte. Im folgenden Jahre wollte ich die hier begonnenen Arbeiten fortsetzen, doch wurde ich daran durch den Ausbruch des Krieges verhindert. Im Jahre 1915 jedoch konnte ich den Faden wieder aufnehmen, und da mich die großangelegten Ausgrabungen in der Igrichöhle bei Körösbarlang während den Monaten Juli, August und September ohnehin an diese Gegend fesselten, konnte ich einige Ruhetage auch der Erforschung der Devencehöhle widmen.

Die Devencehöhle liegt an der Staatsbahnstrecke Nagyváradi—Kölcse, in der Schlucht zwischen Rév und Vársonkolyos, am linken Ufer der Sebeskörös. Sie mündet zwischen der Kalkindustrie-Anlage Rév und Zichyhöhle, an der Felsnase des Dealu Ceretului, in 368 m abs. Höhe. Die Körös fließt heute in etwa 275 m Höhe unter dieser Felsnase dahin, die Höhle liegt sonach ca. 83 m über dem Fluße. Diese ansehnliche Höhe weist darauf hin, daß die Höhle recht alt ist, da ein so tiefes Sinken der Erosionsbasis naturgemäß eine lange Zeit erforderte.

¹⁾ Erklärung der Abbildungen:

Figur 1. Prähistorisches Idol aus der Devencehöhle (verkleinert) a = von der Seite, b = von vorne. Im ung. Text auf S. 154.

Figur 2. Aus Geweih angefertigtes Abbalgmesser (a) und Knochenpfriemen (b, c) aus der Devencehöhle (nat. Grösse). Im ung. Text auf S. 155.

Figur 3. Durchbohrte Zähne aus der Devencehöhle. a = Schneidezahn vom Rinde, b = Schneidezahn vom Schwein, c = Eckzahn der Fischotter (nat. Grösse). Im ung. Text auf S. 157.

Figur 4. Aus Geweih verfertigter Messel aus der Devencehöhle (verkleinert). Im ung. Text auf S. 159.

Figur 5. Geweihhaue und Geweihkeil aus der Devencehöhle (verkleinert). Im ung. Text auf S. 160.

Figur 6. Verzierter Kamm aus Geweih (nat. Grösse). Im ung. Text auf S. 161.

Samtliche Abbildungen nach Federzeichnungen von Dr. K. v. SZOMBATHY.

Jedenfalls war die Devencehöhle in ihrer heutigen Form bereits zu Beginn der Eiszeit vorhanden, da aus der 8 m unter ihr gelegenen Kecskéhöhle Knochen des Höhlenbären und der Höhlenhyäne, also glazialer Raubtiere zutage gelangten. Umso merkwürdiger ist es, daß ich in der Devencehöhle überhaupt keine pleistozänen Sedimente antraf. Hieran ist wahrscheinlich jener torrente Karstbach schuld, der die Höhle einst durchfloß, und der in dem aus der Vorhalle mündenden, rasch ansteigenden und hinten in einem Schlot endenden schmalen Korridor deutliche Spuren hinterlassen hat. Solche Wasser sind, wie dies an dem aus der Zichyhöhle zutage tretenden Bache auch heute zu beobachten ist, viel zu reissend, um feinen Schlamm, oder überhaupt tonige Sedimente absetzen zu können. Das wenige feine Sediment, das sich zu trockener Jahreszeit, bei niederem Wasserstand ablagert, wird vom ersten Hochwasser wieder fortgeschwemmt. Zu solcher Zeit wird das Wasser trüb, und die Hochflut ist längst dahin, während der Bach durch den suspendierten feinen Schlamm noch immer getrübt erscheint.

Einerseits ist es also sehr wahrscheinlich, daß etwa vorhandene Sedimente durch das Wasser des Karstbaches schon im Pleistozän aus der Devencehöhle fortgeschwemmt wurden, andererseits aber kann mit Recht angenommen werden, daß die Devencehöhle in der Eiszeit — während in der tiefer gelegenen, trockenen Kecskéhöhle, welche niemals von einem Bache durchflossen wurde, schon Höhlen bewohnende Raubtiere hausten — noch als Bachbett diente, und erst viel später, Hand in Hand mit dem Sinken der Erosionsbasis trocken gelegt wurde. Die Höhendifferenz zwischen dem Punkt, wo der Karstbach aus der Zichyhöhle zutage tritt, und dem heutigen Körösbett beträgt etwa 20 m. Offenbar war diese Differenz noch nicht genug groß um einen Einsturz des inneren Felsbettes des Karstbaches und ein Sinken seines Niveaus zu bewirken. Hieraus folgend kann — per analogiam — sehr gut angenommen werden, daß die Sohle der Devencehöhle im Pleistozän noch unter Wasser stand, als die 8 m tiefer gelegene Kecskéhöhle, die durch lösende Wirkung der in den Klüften niedersickernden Karstwässer und durch Verwitterung entstanden ist, bereits Höhlenraubtieren als Wohnstätte diente. Hieraus kann mit Sicherheit angenommen werden, daß die Devencehöhle zu Ende des Pleistozäns oder zu Beginn des Holozäns trocken gelegt und dann vom prähistorischen Menschen alsbald zur Wohnstätte auserkoren wurde.

Die nach NO gerichtete Mündung der Höhle ist 7 m breit, und etwa ebenso hoch. Durch die Mündung gelangt man in eine 18 m breite und 24 m lange elliptische Halle, die rechts in den erwähnten schmalen Korridor führt. Die Vorhalle, die als ständige Wohnstätte des Menschen allein in Betracht kommen kann, ist mit von der Decke abgestürzten großen Fels-

blöcken und größeren oder kleineren Kalksteintrümmern bedeckt, deren Fortschaffung viel Schwierigkeiten bereitet.

Die erste Grabung ließ ich in der linken Ecke des Saales, unmittelbar an der Wand ausführen, wo der Felsgrund auf einem Areal von 35—40 m² in 2 m Tiefe erreicht wurde. Das ausgegrabene Material erwies sich durchwegs als dunkelbraunes, lockeres, ungeschichtetes Alluvium, als humoser Höhlenlehm, in welchem zahlreiche Herdstellen beobachtet werden konnten.

Im Jahre 1915 setzte ich die Ausgrabung im rückwärtigen Teile, etwa in der Mitte des Saales fort, und vereinigte die neue Abgrabung mit der alten. Die neue Grube ist ungefähr halb so groß wie die im Jahre 1913 ausgehobene und ca 1—1'20 m tief. Der Felsgrund ist noch nicht bloßgelegt, da ich die Ausgrabung jedoch diesmal nur an Rasttagen, aus eigenem Antriebe fortsetzte, vermöchte ich nicht mehr vollbringen. Die Arbeiten können eben deshalb bei weitem nicht als vollendet betrachtet werden; aus dem gleichen Grunde verschob ich auch die Vermessung und die genaue Orientierung der bisher ausgehobenen Gruben auf spätere Zeit.

Wie in unseren heimischen Höhlen im allgemeinen, so konnte das Alluvium auch hier in keine stratigraphisch charakterisierten Horizonte gegliedert werden; daher kommt es, daß — obwohl die zutage gelangten Kulturreste sicher nicht altersgleich sind, und auch in der Technik der Industrie Unterschiede wahrgenommen werden können — die verschieden alten Funde nicht scharf auseinander zu halten waren.

Die in grosser Menge gesammelten Gefäßscherben, unter denen sich bemalte, inkrustierte, gekerbte u. s. w. fanden, deren Grösse von jener des kleinen Topfes bis zu der der grossen Urne, deren Gestalt von jener der Spinnwirtel bis zu jener des Schöpflöffels oder der Schüssel schwankt, unterscheiden sich nicht nur in der Skulptur sondern auch in der Gestaltung der Henkel und beweisen, daß hier vom Ende des Neolithikums bis zur Eisenzeit jede Kulturstufe vertreten ist.

Herr Direktor L. BELLA, der verdienstvolle Vizepräsident der Fachsektion für Höhlenkunde hatte die Freundlichkeit die keramischen Objekte zur genaueren Untersuchung zu übernehmen, weshalb ihm in dieser Richtung auch das Recht der Publizierung vorbehalten werden muß. Die Arbeit ist — besonders angesichts der frühen Anwendung der schwarzen, roten und gelben Farben — vielversprechend, weshalb ich der eingehenderen Untersuchung durch Mitteilungen von meiner Seite nicht vorgreifen will. Ein einziger keramischer Fund ist es, dessen ich — in Anbetracht seiner Wichtigkeit — gedenken muß.

Dies ist das in Figur 1, in den künstlerischen Federzeichnungen

des Herrn Dr. K. v. SZOMBATHY dargestellte kleine Idol, das im Laufe der Ausgrabungen im Jahre 1915, aus dem tiefsten Teile der Abgrabung zutage gelangte, und wie der größte Teil des gesammelten Materiales, als neolithisch bezeichnet werden kann.

Das aus Lehm geformte und rot gebrannte Idol stellt zweifellos eine menschliche Gestalt, und zwar auf den Knien sitzend, dar. Der Kopf fehlt. Seine Höhe beträgt ohne dem Kopf 52 mm, die Schulterbreite 41 mm, während das Postament (die Füße) 35 mm breit und von vorn nach hinten 51 mm lang ist. Sehr deutlich sind die über den Knien verschränkten Arme, und irgend ein Leibgurt zu sehen, der die Hüften zweireihig umgibt. Interessant ist, daß etwa in der Mitte des abgebrochenen Halses ein 3·3 mm breites und 15 mm tiefes rundes Loch erhalten ist, das darauf hinweist, daß der Kopf aus einem besonderen Stück bestand und mittels eines Stiftes an den Rumpf befestigt war. Dieses kleine Idol, dessen gleichen aus einer ähnlichen Kultur in Ungarn bisher erst höchst selten gefunden wurden, dürfte offenbar ein Votivgegenstand oder ein religiöses Symbol gewesen sein.

Aus Lehm geformte Tiergestalten sind auf unseren neolithischen und bronzzeitlichen Ansiedelungen nichts besonders seltenes (Lengyel, Pülin) an die Darstellung von menschlichen Gestalten wagte sich jedoch die Kleinplastik dieser Zeit nur ausnahmsweise heran (Siebenbürgen), so daß die erwähnte Figur überaus beachtenswert ist. Mit den übrigen Produkten der Tonindustrie will ich mich, wie gesagt, nicht befassen.

Überaus schön sind die in ziemlich grosser Anzahl zutage gelangten Steinbeile, die vom prähistorischen Menschen in der Regel in Holz oder in Geweih eingefaßt wurden. Das verwendete Gesteinsmaterial ist fast ausschließlich grüner oder grünlichgrauer Amphibolit aus dem Gyalu oder Réz-Gebirge. Durchbohrte Steinbeile fanden sich nicht, daß jedoch auch solche in Anwendung waren, das beweisen die bei der Durchbohrung inerausgefallenen Bohrkerne, deren sich zweie fanden. Außerdem fand ich auch ein kleines Steinbeil, an welchem das Anfangsstadium der Durchbohrung deutlich zu sehen ist. Das Wesen dieser sehr interessanten Technik — die aus dem allmähligem Vertiefen der kreisförmigen Furche zwischen dem Kern und der Wand des künftigen Loches bestand — ist ganz offenbar. Umso problematischer ist jedoch die Ausführung, d. i. das Werkzeug, mit welchem der prähistorische Mensch die Steinbeile durchbohrte. Am wahrscheinlichsten ist, daß die Vertiefung der kreisförmigen Furche bei ständiger Befeuchtung mittels Schleifen mit scharfem Quarzsand erfolgte. Auch in diesem Falle bleibt es jedoch eine Frage, mit welchem Werkzeug die Bohrung so geleitet werden konnte, damit ein regelmässig rundes Loch mit durchwegs glatten Wänden und ein

zylindrischer Kern mit vollkommen glatter Oberfläche zustande komme. Ehestens konnte man noch an zylindrische, hohle Knochen (Vogelknochen?) denken.

Unter den geschliffenen Steingeräten aus der Devencehöhle herrschen zwei Formen vor. Die eine ist ein breites, flaches Beil, das in geeigneter Fassung als Waffe oder auch zur Zerkleinerung von Geweihen verwendet werden konnte. Diese Form ist die häufigere. Die zweite, seltenere Form ist ein länglicher, mehr oder weniger allseits gleich breiter, an seinem Ende scharf geschliffener Meissel. Die Grösse der gesammelten Beile und Meissel schwankt zwischen 52—157 mm.

Ich fand ausserdem auch einen zylindrischen, geschliffenen Stämpfstein und eine Schleifplatte aus Granit.

Geschlagene Steingeräte sind bereits verhältnismässig selten. Es gelangten einige von Nucleen abgeschlagene Chalzedon- und Obsidianklingen, an denen bisweilen auch Gebrauchsscharten wahrzunehmen sind, sodann Splitter als Abfall bei der Bereitung der Geräte zutage.

Ziemlich häufig sind aus Körösschotter bereitete kleine Schlagsteine aus Quarz, unter denen die besser gelungenen möglichst an einem Rande zugeschärft wurden.

Bronz- (oder Kupfer?) Gegenstände fanden sich insgesamt nur zwei; ein kleineres Armband und der Knopf einer Nadel.

Viel häufiger sind Knochengeräte. Und hiermit sind wir an die Frage gelangt, welche Tiere im Haushalt des prähistorischen Menschen hier teilnahmen, und wie der Mensch die Knochen zu seinem Nutzen verwertete.

Im Laufe der Ausgrabungen im Jahre 1913 und 1915 sammelte ich in der Devencehöhle Reste von 23 Arten, die auf Seite 159 des ungarischen Textes aufgezählt werden.¹⁾

Am gewöhnlichsten sind: der Hirsch, das Rind, das Schaf und Schwein, ziemlich häufig ist jedoch auch der Biber, von welchem drei Schädelfragmente, sechs lose Zähne und etwa 10 Extremitätenknochen zutage gelangten. Hieraus geht also nicht nur hervor, daß dieses interessante Nagetier in der prähistorischen Zeit im Komitate Bihar vorkam, sondern überdies auch, daß es im Wassergebiet der Sebeskörös eine ziemlich häufige Erscheinung war.

Noch häufiger ist das Rotwild, unter dessen Geweihfragmenten sich

¹⁾ Die Bestimmung der Vogelknochen verdanke ich Herrn Dr. K. LAMBRECHT. Die Erwähnung der Trappe (*Otis tarda*) im Jahresbericht der kgl. ungar. Geologischen Reichsanstalt für 1913 (S. 598.) beruht auf einer irrtümlichen Bestimmung, die Art ist deshalb zu streichen.

auch solche von stärkeren Hirschen finden. Die domestizierten Arten des Rindes, Schafes und Schweines spielen in der Fauna eine führende Rolle. Seltener ist der Auerochs (*Bos primigenius*), das Wildschwein und das Reh, während die übrigen Arten und der Mensch nur durch einige Reste vertreten sind.

Interessant ist das Vorkommen des braunen Bären, und da aus dem Alluvium der tieferen Pinchöhle auch Luchsknochen zutage gelangten (vergl. Jahresbericht l. c. S. 595.), muß in die prähistorische Fauna der Umgebung der Felsenge von Rév auch dieses Tier aufgenommen werden.

Vom Pferd ist keine Spur vorhanden. Der prähistorische Mensch scheint sich hier hauptsächlich mit Rinder-, Schaf- und Schweinezucht befaßt zu haben und der Jagd obgelegen zu sein.

Unter den Vögeln ist in zoogeographischer Hinsicht die islandische Bläßgans (*Anser albifrons intermedius*) von Interesse, die unsere Gebiete aus ihrer nordischen Heimat zu Winterszeit nicht selten auch heute noch besucht.

Eigentümlicherweise kommen Fischreste in der Devencehöhle nicht vor, obwohl mit Gewißheit anzunehmen ist, daß die Sebeskörös in der Urzeit sehr fischreich war. Ich möchte nicht wagen, hieraus den Schluß zu ziehen, daß der Mensch sich hier überhaupt nicht mit der Fischerei befaßte, jedenfalls ist es indessen auffallend, daß kein einziges Gerät zutage gelangte, das hierfür sprechen würde. Und wenn man auch annimmt, daß die Fische zu jener Zeit noch mit blosser Hand gefangen wurden, so bleibt doch das vollkommene Fehlen von Fischresten auf dieser Station sehr eigenartig.

Unter den Knochengeräten finden sich zur Durchlöcherung von Leder dienende Knochenpfiemen (Fig. 2.), die zumeist aus den Mittelfußknochen (Metacarpus, Metatarsus) des Schafes und Rindes sowie aus der Ulna oder dem Radius des Hundes bereitet wurden. Spitz geschliffene grössere Knochen dienten in geeigneter Fassung vielleicht als Speere. Unter den Pfiemen finden sich auch einige perforierte (Figur 2. a—b), die der Mensch offenbar angehängt bei sich trug. Meine Sammlung enthält auch einen an beiden Enden zugespitzten Knochen.

Seltener sind zweiseitig zugekeilte, meisselförmige Knochengeräte, die meist aus den Mittelfußknochen grösserer Huftiere (Rotwild, Rind) gefertigt wurden. Auch einige Glättknochen gelangten zutage. Diese wurden teilweise aus Rindsknochen oder Hirschgeweihen, teilweise aber aus Wildschweinhauern angefertigt, und dürften samt den vorerwähnten Geräten beim Abhäuten und bei der Verarbeitung der Bälge verwendet worden sein. Auch ein, zu unbekanntem Zweck durchlochstes Fingerglied eines Rindes befindet sich in der Sammlung. Von perforierten, als Schmuck

verwendeten Zähnen fanden sich drei. Je einer derselben ist der Schneidezahn des Rindes und des Schweines, der dritte ist der untere Eckzahn einer Fischotter (Fig. 3.)

Eine vielseitige Bearbeitung fand bei unserem Menschen — als ein hierzu besonders geeignetes Material — das Hirschgeweih. Unter den in recht stattlicher Menge gefundenen Geweihfragmenten befindet sich kaum ein einziges, das nicht Spuren irgend einer Bearbeitung aufweisen würde.

Das erste Stadium bei der Verfertigung von Geräten aus Hirschgeweih, war die Zerstückelung des Geweihes, die in der Regel mittels schief gerichteten Schlägen mit dem Steinbeil erfolgte. Die abgeschlagene Sprosse wurde entweder mittels einfacher Zuspitzung gebrauchsfähig gemacht, oder aber wurde ihr Ende ein- oder zweiseitig zugekeilt, und auf diese Art ein meisselförmiges Gerät verfertigt. Mit dem Abglätten der perlenbesetzten Partien gab sich der Mensch selten ab. Es liegen mir insgesamt zwei solche Geweih-Artefakte vor, die vom Menschen der Urzeit vollkommen glatt geschliffen wurden. Das eine ist ein 120 mm langes, durchbohrtes Gerät mit stumpfen Ende (Fig. 2a), das andere aber ein 93 mm langer, 21.5 mm breiter und 11 mm dicker regelmässig geformter Meissel von prächtiger Bearbeitung (Fig. 4.), der in ähnlichen Industrien jedenfalls sehr selten sein dürfte; zumindest sah ich bisher noch nichts ähnliches.

Sehr interessant sind die durch Perforation brauchbar gemachten Geweihstücke. An einem abgebrochenen Ast ist die Bohrung eben nur begonnen worden, und es ist deutlich zu sehen, daß die Bohrung hier nicht so vorgenommen wurde, wie an den Steinbeilen, sondern es wurde die ganze Ausfüllung des Loches durch Zerreibung zu gleicher Zeit entfernt. Die Arbeit wurde entweder ein- oder zweiseitig begonnen; letzterer Fall ist der häufigere. Es finden sich auch solche Geweihstücke, an denen sich ein mittels Meissel geschlagenes viereckiges Loch befindet.

Häufig ist die schiefe Abschleifung des einen Endes des Geweihstückes. Parallel mit der Schleiffläche oder quer darauf wurde das Geweihstück perforiert, und wenn der Mensch dann in diese Durchlochung einen Stiel einfügte, so erhielt er Hauen, die ihm bei Erdarbeiten gute Dienste leisteten, und halb und halb auch die Rolle einer Krampe spielen konnten.

Grössere, stärkere Werkzeuge wurden nicht aus den abgeschlagenen Sprossen, sondern aus der Geweihstange selbst verfertigt u. z. auf drei verschiedene Arten. In dem einen Falle erfolgte die Durchlochung an einer Abzweigungsstelle längs der Achse derselben (Fig. 5a). Das eine Ende der Geweihstange wurde sodann senkrecht auf die Achse des Stieles schief zugeschärft. Diese Art fußt auf dem bei der Einfassung der heutigen Werkzeuge (Hammer, Krampe, Beil, Haue) befolgten Prinzip.

Bei einer zweiten Anwendungsart der Geweihstange wurde das Geweih selbst nicht zugeschärft, sondern an einem Ende durchbohrt und in das Loch ein Steinbeil eingefügt. Von diesem Typus besitze ich ein Stück. Das Steinbeil befand sich nicht mehr darin, nur seine Stelle ist zu sehen.

Die dritte Form (Fig. 5b) wurde oberhalb der Rose, senkrecht auf die Achse der abgeschnittenen Augsprosse durchbohrt, die Zuschärfung der Stange erfolgte parallel mit dem Schaft. Dieses Werkzeug dürfte deshalb kaum als Haue, sondern vielleicht eher als Keil gedient haben.

In Form von zwei verzierten Kämmen liegen mir schließlich auch Beispiele für die Verarbeitung der Geweihe zu feineren Gegenständen vor. Der eine (Fig. 6.) war ein sich nach abwärts verschmälernder Kamm mit 9 Zähnen, der an zwei Stellen durchbohrt und dessen Zähne an der unteren, glatten Seite mit Querriefen versehen waren. Dies diente wahrscheinlich dazu, daß der Kamm im Haar fester halte. Der zweite kleine Kamm ist nach zwei Seiten gezähnt und weist ebenfalls zwei Löcher auf. Die Zahl der Zähne beträgt beiderseits je 8. Die Zwischenräume zwischen den Zähnen setzen sich an der Basis in kurze keilförmige Kanälchen fort. Auch an diesem ist nur die eine Seite glatt, die andere rauh. Von den Zähnen sind nur drei unversehrt, die übrigen abgebrochen.

*

Die im obigen besprochenen urzeitlichen Funde, die Merkmale des größten Teiles der mannigfaltigen Tonindustrie, sowie die reiche Stein- und Knochenindustrie spricht dafür, daß der größte Teil der prähistorischen Objekte aus der Devencehöhle vom *Ende des Neolithikums und aus der Bronzezeit* stammt

Das genauere Studium der keramischen Objekte wird übrigens nicht nur die Eigenarten der hiesigen Tonindustrie, sondern auch das Alter der Funde genauer beleuchten.